

POJEM *VERZUS* KONCEPCIA SPRAVODLIVOSTI V ANALYTICKEJ FILOZOFII PRÁVA (1. časť)

MAREK NEŠTINA, Univerzita Komenského v Bratislave, Evanjelická bohoslovecká fakulta, Inštitút kontextuálnej teológie, Bratislava, SR

NEŠTINA, M.: Concept vs. Conception of Justice in Analytic Philosophy of Law (1st part)
FILOZOFIA, 77, 2022, No 4, pp. 233 – 250

The author analyzes the difference between a concept and its different conceptions by using the example of the difference between the concept and conceptions of justice in analytic philosophy in the context of constitutional interpretation. The difference between the concept and distinct conceptions of the concept appears within a section of constitutional interpretation theory illustrating the change in the meaning of moral terms that denote constitutional rights and liberties, principles and values. The author argues that the distinction between a concept and its distinct conceptions may generate more controversy than it resolves in constitutional interpretation theory and should therefore be rejected. This distinction, however, points to one significant linguistic phenomenon that clearly deserves attention, and that is polysemy.

Keywords: Concept – Conception – Constitution – Dworkin – Interpretation – Law – Pragmatics – Rawls – Semantics

Úvod

Rozdiel medzi pojmom a odlišnými koncepciami pojmu sa objavuje v rámci časti teórie ústavnej interpretácie na ilustráciu zmeny významu morálnych termínov, ktoré označujú ústavné práva a slobody, princípy a hodnoty. Ronald Dworkin, obhajca dynamického čítania Ústavy Spojených štátov amerických tvrdí, že morálne termíny použité v ústavnom texte vyjadrujú len všeobecné abstraktné pojmy. Ústava neuprednostňuje žiadnu ich konkrétnu koncepciu, najmä nie tú, ktorú mohli mať na mysli jej tvorcovia (Dworkin 1996, 7 – 12). Keď spoločenské zmeny vedú k zmenám v koncepciách týchto abstraktných pojmov, sudcovia Najvyššieho súdu Spojených štátov môžu interpretovať príslušné ustanovenia ústavy v zhode s ich novými koncepciami. Originalisti, naopak, trvajú na tom, že vernosť ústave si vyžaduje, aby sudcovia Najvyššieho súdu interpretovali ustanovenia v zhode s konkrétnou koncepciou abstraktných pojmov, zaužívanou v čase prijatia ústavy, nie tak, ako by sme ich vykladali dnes.

Napriek popularite rozdielu medzi pojmom a jeho koncepciami v rámci časti ústavnej interpretácie sa len zriedkakedy stal predmetom priamej metodologickej reflexie. Zdá sa totiž, akoby panovalo presvedčenie, že je neproblematický a má len jednu kanonickú podobu, ktorú sformuloval Dworkin. Nazdávam sa, že tento predpoklad nie je správny. Dôvodom je skutočnosť, že sa líši nielen od pôvodného vymedzenia vzťahu medzi pojmom a jeho koncepciami, ktoré pochádza od Rawlsa, ale sám Dworkin tento rozdiel vníma spôsobom, ktorý vedie k viacerým problémom.

Predpokladám, že rozdiel pojem *versus* koncepcia môže v teórii ústavnej interpretácie viac sporov vyvolávať ako riešiť. Tento rozdiel však poukazuje na jeden závažný jazykový fenomén, ktorý si jednoznačne zaslúži pozornosť. Je ním polysémia hodnotiacich termínov, ktoré sa objavujú v textoch mnohých písaných ústav. Polysémia ako druh jazykovej neurčitosti predstavuje jeden z hlavných dôvodov, prečo súdy pristupujú k interpretácii právneho textu.¹ Je zrejmé, že polysémia predstavuje východisko pre právnu interpretáciu. Ide však len o východisko, nie záver interpretačného procesu. Inými slovami, polysémia hodnotiacich termínov je len nevyhnutný, nie však postačujúci predpoklad správnej interpretácie právnych predpisov. Na správnosť interpretácie má vplyv veľa ďalších faktorov, ktoré majú v konečnom dôsledku normatívnu povahu. Výsledkom interpretácie právneho predpisu, respektíve textu ústavy je v tomto prípade odstránenie polysémie, a teda jeho zjednotenie. Cieľom príspevku je ponúknuť zdôvodnenie týchto tvrdení, ktoré som uviedol.

Hlavná téza príspevku je, že kolektívne konanie zákonodarcov a ústanovodarcov pri prijímaní právneho predpisu, akým je i ústava, je kolektívnym rečovým aktom, pri ktorom sa komunikuje určitý obsah, ktorý je obsahom právneho predpisu či ústavy, o ktorých sa hlasuje. Z tohto pohľadu analyzujem rozličné chápanie rozdielu medzi pojmom a rôznymi koncepciami pojmu. Dospel som k záveru, že je lepšie tento rozdiel nepoužívať v rámci teórie zákonnej a ústavnej interpretácie, ale treba ho nahradiť štandardnými prostriedkami jazykovej analýzy, ktoré vychádzajú zo sémantiky, respektíve pragmatiky.

¹ Mnohoznačnosť, presnejšie polysémiu – na rozdiel od homonymie – pokladám za jednu z dvoch hlavných foriem jazykovej neurčitosti, ktorá predstavuje dôvod na právnu interpretáciu. Za druhú hlavnú formu neurčitosti pokladám vágnosť. K ďalším formám neurčitosti v práve patria: otvorená textúra (Waismann, Hart, Bix, Shapiro, Gahér), rodinná podobnosť (neskorý Wittgenstein, Bix, Bardisová, Káčer); *rule-following* (nasledovanie pravidla) (Wittgenstein, Kripke, Bix, Bardisová, Káčer); esenciálne sporné pojmy (Gallie, Wardron, Sobek); *defeasibility* (revidovateľnosť, zrušiteľnosť) (Hart, Pollock, Gahér, Bielik). V mojom príspevku sa zaoberám len rozdielom medzi pojmom a jeho koncepciou ako určitou formou polysémie a len zriedkakedy odkazujem na iné možné formy neurčitosti (v druhej časti sa letmo dotknem vágnosti a esenciálne sporných pojmov). V zátvorkách uvádzam autorov, ktorí sa im venujú v zahraničí, na Slovensku a v Čechách.

Môj argumentačný postup bude mať nasledujúce fázy: V prvej časti uvediem, z akej teórie jazyka a teórie interpretácie vo svojej stati vychádzam – a síce zo sémantického minimalizmu (teória jazyka) a intencionalizmu (teória interpretácie), ako ich vo svojej práci navzájom spája súčasný analytický právny filozof Andrei Marmor.² V nadväznosti na to sa venujem rozdielu medzi pojmom a jeho rôznymi koncepciami spravodlivosti u Rawlsa, Harta a Dworkina. Pojmom spravodlivosti sa tu zaoberám z dvoch dôvodov: (i) pôvodné vymedzenie rozdielu pojmom *versus* rôzne koncepcie pojmu Rawls zaviedol práve v súvislosti s pojmom spravodlivosti; (ii) na základe rozdielu medzi pojmom spravodlivosti a koncepciami spravodlivosti u týchto autorov možno poukázať na niektoré problémy súvisiace s rozdielom medzi pojmom a jeho koncepciami vo všeobecnosti. V každom prípade sa tento rozdiel dá uplatniť v súvislosti s mnohými inými právnymi, morálnymi a politickými pojmami.

V druhej časti svojho príspevku sa podrobnejšie venujem povahe jazykovej neurčitosti a polysémii z pohľadu teórie jazyka, ktorú používa vo svojej teórii interpretácie Marmor.

1. Teória jazyka a teória interpretácie v analytickej filozofii práva

Jeremy Waldron sa v siestej kapitole *Law and Disagreement* pozastavuje nad „pokúšom oživiť v analytickej jurisprudencii názor, že pri interpretácii zákonov má hrať úlohu odkaz na zákonodarcove intencie“ (1999, 199). Dôvod jeho údivu tkvie v tom, že Ronald Dworkin v *Law's Empire* (1986, 53 – 65, 312 – 337) podrobil tento názor takej silnej kritike, že Waldronovi sa zdal filozoficky úplne vyvrátený. Prekvapuje ho, „že sa opäť objavuje v inej než triviálnej podobe v slušnej akademickej jurisprudencii“ (Waldron 1999, 199). Čo vyvolalo tento Waldronov údiv? Bolo ním prvé vydanie knihy *Interpretation and Legal Theory* (1992),³ ktorej autorom je americký filozof práva Andrei Marmor. Ten v zmienenej monografii skúmal úlohu intencií zákonodarcu, respektíve ústavodarcu pri interpretácii právnych predpisov a ústavy. Problematiku intencií zákonodarcu či ústavodarcu načrtnol v kontexte určitej podoby filozofie jazyka, ktorá pokladá intencie hovorca za jeden z pragmatických parametrov, ktoré determinujú tvrdený obsah výpovede.

² Stručný systematický úvod do analytickej filozofie práva ponúka Marmor (2011). Na Slovensku a v Čechách sú prístupy analytickej filozofie práva reflektované napríklad v prácach: Colotka, Káčer, Berdisova (2016), Káčer (2015), Sobek (2008, 2011), Sobek, Hapla (2020). Systematicko-historický úvod do analytickej filozofie práva pozri v publikácii Colotka, Káčer, Berdisova (2016, 28 – 62). Spravidla sa počiatky analytickej filozofie práva kladú do súvislosti s prácami Harta, ktorý sa v nich nechal inšpirovať vtedajšou oxfordskou filozofiou prirodzeného jazyka (Austin) a prácami tzv. neskorého Wittgensteina. V tejto súvislosti treba upozorniť, že v predloženej stati zámerne vynechávam odkazy na Wittgensteina. Je to z rozsahových a obsahových dôvodov. Z rovnakých dôvodov vynechávam aj odkazy na práce Habermasa, Alexyho, Baraka a ďalších.

³ Druhé revidované vydanie vyšlo v roku 2005.

V ďalších svojich prácach tento prístup k právnej interpretácii detailnejšie rozpracoval, aby ho v pomerne ucelenej podobe ponúkol v knihe *The Language of Law* (2014). Spolu s ním podnikli podobné pokusy uplatniť túto podobu filozofie jazyka v teórii právnej interpretácie aj niektorí filozofi jazyka, napríklad Scott Soames a Stephen Neale.⁴ Táto ich konkrétna podoba filozofie jazyka vychádza najmä z prác Anscombeovej, Austina, Gricea, Strawsona, Searla, Kaplana, Donnellana, Bacha, Harnisha a ďalších.⁵ Čiastočne tiež vychádza aj z prác jazykovedcov, akým je napríklad Levinson. Je zrejmé, že táto podoba filozofie jazyka sa vo filozofii práva a v teórii právnej interpretácie stretla s mnohými odmietavými reakciami. Predmetom kritiky je spravidla neadekvátnosť uplatnenia tejto podoby filozofie jazyka ako takej v teórii interpretácie právnych predpisov (pozri Greenberg 2011, Poggi 2020), prípadne niektorých jej aspektov (Endicott 2014).⁶

⁴ Samozrejme, že autorov, ktorí tento prístup k právnej interpretácii zastávajú, je viac, no tí, ktorých som uviedol, stoja v centre môjho záujmu, pretože navzájom zdieľajú najviac podobností, takže s nimi môžem pracovať ako s jednou skupinou. Bližšie pozri zoznam, ktorý uvádza napr. Greenberg (2011, 218 – 219). Širšie uplatnenie rôznych podôb filozofie jazyka v právnej interpretácii pozri napr. v Bix (2012) a Marmor (2014, 1 – 9).

⁵ Takisto ani tento zoznam nie je vyčerpávajúci. V súčasnosti sa filozofii jazyka venujú mnohí autori a autorky a má mnoho podôb. Všeobecný úvod do súčasnej filozofie jazyka bližšie pozri v Green (2021). Konkrétna podoba filozofie jazyka, z ktorej vychádza Marmor, sa zvykne označovať ako sémantický minimalizmus, ale nie vždy. Občas sa označuje aj ako kontextualizmus. Niektorými aspektmi uplatnenia sémantického minimalizmu vo filozofii práva som sa zaoberal v skorších prácach (Neština 2012, 2013). Polemika medzi sémantickým minimalizmom, kontextualizmom a indexikalizmom je z filozofického pohľadu prehľadne uvedená napr. v práci Zouhara (2011, 195 – 332).

⁶ Je nevyhnutné upozorniť aj na iné podoby filozofie jazyka, ktoré sa objavujú v súvislosti s právnou interpretáciou. Prvým je na Slovensku používaný prístup, v rámci ktorého niektorí autori (Gahér 2015a, 2015b, 2018; Gahér, Števíček, Braxatoris 2019; Gahér, Mrva, Števíček, Turčan 2020) venujúci sa uplatneniu analytických metód v kontexte právnej interpretácie uplatňujú sémanticko-metodologické postupy, rozvíjané v rámci transparentnej intenzionálnej logiky Tichého (*TIL*). Systematickú podobu *TIL*-ky publikoval Tichý v roku 1988 v *The Foundations of Frege's Logic* a jej súčasnú podobu formovali a ďalej rozvíjajú mnohí ďalší autori a autorky (napr. Duží, Materna, Gahér, Cmorej, Raclavský, Geistová Čáková, Glavaničová atď.). Z pohľadu transparentnej intenzionálnej logiky sú niektoré východiská Marmorovej podoby filozofie jazyka problematické. Na niektoré z nich poukazuje napr. Jiří Raclavský v článku *Kontextualismus vs. minimalismus a metodologické principy* (2012). Navyše *TIL*-ka sa od tejto podoby filozofie jazyka líši aj v mnohých vymedzeniach základných pojmov, či už ide o vymedzenie samého pojmu „pojmem“ alebo pojmov propozície, intencie a pod. Sémantika v tejto Marmorovej podobe filozofie jazyka je spravidla extenzionálna, nie intenzionálna, vďaka pojmu intencie a významu má výrazne psychologické rysy, pričom sa dajú sformulovať ďalšie námietky a výhrady. Druhým prístupom je ten, ktorý možno najnovšie nájsť v knihe *Statutory Interpretation. Pragmatics and Argumentation*. V nej predstavený normatívny dialektický model interpretácie zákonov poskytuje abstraktnú štruktúru interpretačných argumentov, „pričom sa zameriava na argumentačné schémy[...]“ (Walton, Macagno, Sartor 2021, 5). Ide o model, ktorý rozpracovali títo autori už vo svojich predchádzajúcich prácach. Dôležitá je však skutočnosť, že mnohé z ich východísk spolu s názormi na právnú interpretáciu (pozri Walton, Macagno, Sartor 2021, 97 – 157) sú nielen spoločné, ale dokonca totožné s preberaným prístupom k právnej interpretácii. Lenže sa tu vyskytujú tiež niektoré zásadné odlišnosti.

Tento prístup k právnej interpretácii je v opozícii k Dworkinovej teórii právnej interpretácie (1986), ktorá sa vo filozofii práva zvyčajne označuje termínom *interpretativizmus* (Marmor 2005, 27 – 46; 2014, 108), a ten je súčasťou purpozivismu (Marmor 2014, 113). Marmor na objasnenie tohto rozdielu uvádza, že cieľom teórie interpretácie právnych predpisov je poskytnúť odpoveď na otázku, ako by mali sudcovia postupovať pri riešení určitej interpretačnej otázky, s ktorou sa stretnú v súvislosti s právnym prepisom. Lenže odpoveď na túto otázku bude závisieť od toho, ako sa chápe pojem interpretácie.

Podľa tohto názoru, ktorý sa nazýva interpretativizmus, každé pochopenie toho, čo si právo vyžaduje v danej situácii, je výsledkom takej alebo onakej interpretácie. Tento názor som dávno odmietol a tvrdil som, že interpretáciu by sme mali chápať ako výnimku zo štandardného a bežného chápania toho, čo právo hovorí. Potreba interpretácie vzniká len vtedy, keď niečo nie je celkom jasné, keď existuje nejaká hodnoverná otázka o tom, ako chápať to, čo právo požaduje (Marmor 2014, 108 – 109).

Uvedené dva pojmy interpretácie sa od seba vzájomne líšia a vedú k rôznym zdôvodneniam interpretácie právnych predpisov.

Základné rozdiely medzi Marmorovým a Dworkinovým pojmom interpretácie možno zhrnúť takto: Marmorov pojem sa primárne týka textu právneho predpisu spolu s jeho kontextom. Text právneho predpisu sudca interpretuje len vtedy, keď nerozumie určitému výrazu, ktorý je jeho súčasťou. Pokiaľ textu rozumie, neinterpretuje ho, ale len aplikuje jeho obsah na daný prípad.⁷ Pochopenie nie je ani tak psychologickou vlastnosťou, ktorá by sa týkala našich subjektívnych kognitívnych a odborných schopností porozumieť textu právneho predpisu, hoci aj tie sú dôležité,⁸ ale je to objektívna vlastnosť textu, ktorá sa týka jeho jednoznačnosti, čiže absencie neurčitosti vo forme mnohoznačnosti, respektíve polysémie, prípadne vágnosti a nekonzistentnosti.⁹ Keď sudca nevie, aký pojem vyjadruje relevantný výraz obsiahnutý v právnom predpise (mnohoznačnosť), alebo nevie, ako sa má nejaký pojem z právneho

⁷ Pod obsahom právneho predpisu sa rozumie právna norma, ktorá je vyjadrená prostredníctvom normatívnej vety. Bližšie pozri Neština (2012, 2013). V článku používam výrazy „právny obsah“, „právo“, „pojem“, „pravidlo“, „význam“ a „norma“ v mnohých kontextoch synonymne.

⁸ U sudcov a právnikov sa vo všeobecnosti predpokladá, že na základe svojho vzdelania a skúseností disponujú potrebnými kognitívnymi a odbornými schopnosťami na porozumenie právnomu predpisu. Ich odbornosť by mala byť zárukou toho, že táto podmienka je splnená. Problém sa stáva akútnym v prípade laikov, teda bežných občanov, ktorí sa majú riadiť právnymi normami, ktoré vyjadruje právny predpis.

⁹ Zdráham sa označovať nekonzistentnosť ako jazykovú neurčitosť. A preto som ju v poznámke č. 1 ani neuviedol do zoznamu jazykových neurčitostí. Je to preto, že táto forma neurčitosti vzniká ako

predpisu aplikovať na hraničný prípad (vágnosť), alebo nevie, aká je jeho aplikácia, pretože táto aplikácia je v konflikte s aplikáciu iného pojmu z toho istého alebo iného právneho predpisu (nekonzistentnosť), tak musí tento právny predpis interpretovať, prípadne vyložiť.¹⁰ Z tohto pohľadu sudca rozhodujúci konkrétny prípad čelí dvom druhom prípadov: jednoduchým prípadom aplikácie pojmov vyjadrených v texte právneho predpisu na daný prípad, alebo zložitým prípadom (*hard case*) aplikácie pojmov vyjadrených v texte právneho predpisu na daný prípad.¹¹ Treba zdôrazniť, že takto vymedzený pojem interpretácie sa uplatní nielen v súvislosti s interpretáciou bežných právnych predpisov takzvaného zákonného práva, ale aj v kontexte interpretácie ústavného práva. Je zrejmé, že problematickými sa tu stávajú poznateľnosť a legitimita intencií autorov ústavy.

Dworkin nesúhlasí s takým vymedzením pojmu interpretácie a okrem iného je aj dôvodom jeho kritiky právneho pozitivizmu ako deskriptívnej teórie. Autorov, ktorí takýto pojem uplatňujú, nazýva sémantickými teoretikmi. Podľa Dworkina je pojem interpretácie interpretačným pojmom (*interpretive concept*). Hlavnou tézou interpretativizmu je, že každé rozumenie je interpretáciou, pričom takáto interpretácia nie je zacielená len na text právneho predpisu, prípadne na jeho kontext, ale na celú spoločenskú prax v najširšom zmysle tohto slova. Dworkinova teória interpretácie sa v sebe usiluje sklbiť prístup literárnej kritiky k interpretácii umeleckých textov s interpretáciou sociálnej praxe. Každá umelecká interpretácia, ako tvrdí Dworkin (1986, 60 – 61), musí začínať určitými názormi na hodnoty, ktoré sú vlastné literárnej forme, respektíve žánru, do ktorého podľa nás interpretovaný text patrí. Ak nevieme, čo je tým, čo robí texty v konkrétnom žánri lepšími alebo horšími, nemôžeme daný text ani začať

dôsledok vlastností právneho systému, ale aj akéhokoľvek iného systému pravidiel konania, no nie jazyka. Marmor ju však zaraďuje medzi jazykové neurčitosti, lebo ju pokladá za súčasť pragmatiky.

¹⁰ Treba upozorniť, že niektorí autori rozlišujú medzi interpretáciou a výkladom (*construction*). Spravidla sa tvrdí, že keď sudca interpretuje text právneho predpisu, netvorí nové právo tým, že vyplní medzeru (*gab*) v práve, ale len odstraňuje sémantické nejasnosti. Interpretácia sa teda týka prípadov mnohoznačnosti. Naopak, keď sudca vykladá právny predpis, tvorí nové právo tým, že vyplní medzeru (*gab*) v práve. Ide o prípady vágnosti a nekonzistentnosti (pozri napr. Walton, Macagno, Sartor 2021). Hoci prijímam tento úzus, v tejto štúdiu ho nepoužívam. Dôvodom je najmä skutočnosť, že primárne sa venujem mnohoznačnosti, nie vágnosti a nekonzistentnosti.

¹¹ V jednoduchom prípade je aplikácia pojmu obyčajnou subsumciou prípadu pod pojem. V zložitom prípade sa aplikácia pojmu stáva problematickou. Právnik buď nevie, ktorý pojem má použiť, alebo ak vie, ktorý pojem má použiť, nevie, kde je hranica jeho aplikácie. Lenže treba upozorniť na to, že sudca musí aplikáciu práva zdôvodniť, či už ide o jednoduchý alebo zložitý prípad. Z tohto vyplýva ďalší rozdiel, a síce medzi interpretáciou práva a zdôvodnením aplikácie práva. Ako poznamenávajú Walton, Macagno a Sartor, ide o dva odlišné rečové akty, pričom rečový akt interpretácie právneho predpisu môže v princípe vykonať ktokoľvek, no rečový akt zdôvodnenia aplikácie práva môže vykonať len sudca (pozri Walton, Macagno, Sartor 2021, 32 – 35, 98 – 99). Uvedeného rozdielu medzi interpretáciou a zdôvodnením aplikácie sa budem v texte pridržať. O podobnom rozdiely som písal práve v súvislosti s Marmorom (Neština 2012).

interpretovať. Ak mám napríklad v úmysle ponúknuť interpretáciu určitého románu, musím mať najprv určité názory na to, aké hodnoty robia romány dobrými a hodnými nášho ocenenia. Inak by som len ťažko mohol vysvetliť, prečo by sme mali venovať pozornosť práve tomuto aspektu románu, a nie inému. Určitý názor na to, čo robí prípady daného žánru dobrými alebo zlými, musí byť základom každej interpretácie textu v rámci tohto žánru. Tieto princípy by sa mali aplikovať aj na právnu interpretáciu, a to aj v ústavnom kontexte. Predtým, ako sa rozhodneme skúmať historický kontext, intencie alebo čokoľvek iné, musíme si najprv vytvoriť názor na druh hodnôt, ktoré sú vlastné príslušnému žánru. V prípade ústavy sa musíme opierať o správne názory na to, čo robí ústavy dobrými alebo zlými, čo je tým, čo robí ústavný režim hodným nášho uznania a rešpektu. Inými slovami, pýtame sa na legitimitu ústavného zriadenia. Len čo však začneme uvažovať o zdôvodnení ústavného režimu, tak otázka intencie tvorcov ústavy sa rozplynie ešte skôr, ako nadobudne nejakú konkrétnu podobu.

Zámery (purposes), ktoré sú v hre, [...] nie sú zámermi autora, ale interpreta. Zruba povedané, konštruktívna interpretácia je vecou ukladania zámeru (purpose) na objekt alebo prax, aby sme z neho spravili najlepší možný príklad formy alebo žánru, do ktorého podľa nás patrí (Dworkin 1986, 52).

Legitimita ústavy musí spočívať v riešení problémov, ktorým čelíme, a nie v zámeroch (*purposes*), akokoľvek vznešených a obdivuhodných, ktoré mali jej tvorcovia. A je vhodné mať na pamäti, že tvorcovia ústavy mohli mať aj ciele a zámery, ktoré nie sú také ušľachtilé a obdivuhodné. Tak či onak, nemalo by sa na tom nič meniť.

2. Pojem *verzus* koncepcia spravodlivosti

2.1 John Rawls: *Teória spravodlivosti a Politický liberalizmus*

Rozdiel medzi pojmom a koncepciami spravodlivosti nemá pôvod v teórii interpretácie, ale pochádza z teórie spravodlivosti Johna Rawlsa, ktorý v druhej polovici dvadsiateho storočia oživil teóriu spoločenskej zmluvy. Presnejšie, pokúsil sa „generalizovať a uviesť na vyšší stupeň abstrakcie tradičnú teóriu spoločenskej zmluvy, ako ju zastávali Locke, Rousseau a Kant“ (Rawls 1971, viii). Z pohľadu filozofie práva teória spravodlivosti svojou témou a rozsahom patrí do teórie štátu a práva. Spravodlivosť slúži ako kritérium na hodnotenie zákonov a ústavy, rovnako ako pravdivosť a nepravdivosť slúžia na hodnotenie teórií. „Spravodlivosť je prvou cnosťou spoločenských inštitúcií práva, tak ako je pravda prvou cnosťou systému myšlienok“ (Rawls 1971, 3). Kontext, v ktorom Rawls zavádza rozdiel medzi pojmom spravodli-

vosti a rôznymi koncepciami spravodlivosti, sa týka úvah o úlohe princípov spravodlivosti v dobre usporiadanej spoločnosti. Dobre usporiadaná spoločnosť je taká, „v ktorej (1) každý uznáva a vie, že ostatní uznávajú rovnaké princípy spravodlivosti, a (2) základné spoločenské inštitúcie spĺňajú tieto princípy a je všeobecne známe, že ich spĺňajú“ (Rawls 1971, 5). Lenže naše spoločnosti sú len zriedkakedy dobre usporiadané, lebo „to, čo je spravodlivé a nespravodlivé, je zvyčajne sporné (*dispute*). Ľudia sa nezhodujú na tom, ktoré princípy by mali definovať základné termíny (*terms*) ich spoločností“ (1971, 5). Napriek tejto častej nezhode majú všetci nejakú koncepciu spravodlivosti, čiže množinu princípov, (i) na základe ktorých sú pridelované základné práva a povinnosti a (ii) na základe ktorých sa určuje to, čo sa považuje za primeranú distribúciu výhod a bremien sociálnej kooperácie.

Zdá sa teda prirodzené uvažovať o pojme spravodlivosti (*the concept of justice*) ako o odlišnom od rôznych koncepcií spravodlivosti (*conception of justice*) a ako o špecifikovanom prostredníctvom úlohy, ktorú majú tieto rôzne množiny princípov, tieto rôzne koncepcie, spoločnú. Ľudia, ktorí zastávajú odlišné koncepcie spravodlivosti, sa môžu zhodnúť v tom, že inštitúcie sú spravodlivé vtedy, keď sa pri pridelovaní základných práv a povinností nerobia žiadne arbitrárne rozdiely medzi osobami, a pokiaľ pravidlá určujú správnu rovnováhu (*proper balance*) medzi konkurenčnými nárokmi na výhody sociálneho života. Ľudia sa môžu zhodnúť na tomto opise spravodlivých inštitúcií, pretože pojem arbitrárny rozdiel a pojem správna rovnováha, ktoré sú zahrnuté v pojme spravodlivosť, sú ponechané otvorené, aby si ich každý interpretoval v súlade s princípmi spravodlivosti, ktoré akceptuje. Tieto princípy vyčleňujú, ktoré podobnosti a rozdiely medzi osobami sú relevantné pri určovaní práv a povinností, a špecifikujú, aké rozdelenie výhod je primerané. Je zrejmé, že tento rozdiel medzi pojmom spravodlivosť a rôznymi koncepciami spravodlivosti nerieši žiadne dôležité otázky. Pomáha len identifikovať rolu princípov sociálnej spravodlivosti“ (Rawls 1971, 5).

Uvedený citát predstavuje klasické vymedzenie medzi pojmom spravodlivosť a jeho rôznymi koncepciami. Hoci mu Rawls neprikladá dôležitosť, nazdávam sa, že je nevyhnutné upozorniť na dve veci: 1) Nezhoda medzi koncepciami spravodlivosti nie je nezhodou medzi navzájom nesúmerateľnými koncepciami spravodlivosti. Spor sa odohráva v rámci spoločného pojmu spravodlivosť. 2) Pojem spravodlivosť je zložený abstraktný pojem, ktorý sa skladá z dvoch ďalších podpojmov, a to z pojmu arbitrárneho rozdielu a z pojmu primeranej rovnováhy. Tieto dva podpojmy sú otvorené interpretácii. Interpretácia sa vykonáva na základe rôzneho vymedzenia princípov,

ktoré interpret akceptuje. Rawlsov pojem spravodlivosť je teda zložený pojem a koncepcie spravodlivosti sú rôzne interpretácie pojmov, z ktorých sa skladá. Podľa môjho názoru je z tohto hľadiska rozdiel medzi pojmom spravodlivosť a koncepciami spravodlivosti vzťahom medzi všeobecným, abstraktným pojmom spravodlivosť a jeho rôznymi konkretizáciami, ktoré sú z neho odvodené na základe rôznych interpretácií jeho podpojmov.

Iné vymedzenie vzťahu medzi pojmom spravodlivosť a koncepciami spravodlivosti možno nájsť v *Politickom liberalizme* (Rawls 1993, 14, pozn. 15). Pojem spravodlivosť aplikovaný na inštitúcie možno vymedziť pomocou týchto dvoch podmienok: (i) inštitúcia nerobí arbitrálne rozdiely medzi osobami pri pridelovaní základných práv a povinností a (ii) jej pravidlá vytvárajú primeranú rovnováhu medzi vzájomne si konkurujúcimi nárokmi. Koncepcia pojmu okrem týchto dvoch podmienok zahŕňa aj princípy a kritériá pre rozhodovanie o tom, (i) ktoré rozdiely sú arbitrálne a (ii) kedy sa dosiahla primeraná rovnováha medzi konkurujúcimi si nárokmi. Keďže tieto kritériá a princípy sú spravidla pre ten istý pojem rôzne, dostávame rôzne koncepcie pojmu. Nezhoda v súvislosti so spravodlivosťou spočíva v nezhode v kritériách a princípoch aplikácie pojmu, čiže v rôznych koncepciách pojmu spravodlivosť. V tomto prípade sú koncepcie vymedzené ako kritériá aplikácie pojmu.

Ktoré vymedzenie by sme mali pokladať za správne? Možnú odpoveď by sme mohli hľadať u autora, z ktorého Rawls vychádzal, keď uvažoval o týchto problémoch. Rovnako ako v *Teórii spravodlivosti* aj v *Politickom liberalizme* Rawls totižto uvádza, že rozlišovanie medzi pojmom a koncepciou „prevzal z práce H. L. A. Harta, *The Concept of Law* (Oxford: Clarendon Press 1961), s. 155 – 159“ (1975, 5; 1993, 14, pozn.15).

2.2 Herbert Lionel Adolphus Hart: Pojem práva

Hart zastáva názor, že pojem spravodlivosť je zložený z dvoch častí. Jednu časť tvorí jednotná, inými slovami konštantná vlastnosť, ktorú možno vymedziť pomocou tvrdenia „Zaobchádzaj s rovnakými, resp. podobnými prípadmi rovnako, resp. podobne“. Druhú časť tvorí premenlivé, teda meniace sa kritérium, ktoré sa používa pri určovaní toho, kedy sú prípady pre akýkoľvek daný účel rovnaké, respektíve podobné alebo odlišné (Hart 1961, 160).

V tomto ohľade je spravodlivosť rovnaká ako pojmy toho, čo je pravé alebo vysoké alebo teplé, ktoré obsahujú implicitný odkaz na štandard, ktorý sa mení podľa klasifikácie vecí, na ktorú sa aplikujú. Vysoké dieťa môže mať rovnakú výšku ako nízky muž, behom teplej zimy môžu panovať rovnaké

teploty ako v chladnom lete a falošný diamant môže byť pravou starožitnosťou (Hart 1961, 160).

Hart porovnáva pojem spravodlivosť s príkladmi, ktoré dokladajú takzvanú sémantickú flexibilitu jazyka (Racanati 2010, 29; bližšie aj Zouhar 2011, 33 – 41), respektíve jeho jazykovú nedourčenosť (*underdeterminacy*) (Bach 1987, 74 – 77; 1994, 126 – 127n; bližšie aj Zouhar 2011, 69 – 71). Použitím viet, ktoré obsahujú výrazy ako „vysoký“ alebo „teplé“, možno vyjadriť v rôznych situáciách rôzne sémantické obsahy. Výška človeka sa v danom okamihu nemení a pre všetky situácie zostáva rovnaká, no vyhodnotenie faktu, či mať 170 cm je dosť na to, aby bol človek vysoký, sa vždy relativizuje vzhľadom na určitú komparatívnu množinu. Pri analýze takýchto viet by sme mohli:

[...] odlišiť sémanticky vyjadrený obsah, ktorý je stabilný, od pragmaticky implikovaného obsahu, ktorý sa môže od jedného kontextu použitia k druhému meniť. Kompetenčne by sme tak vymedzili dve roviny významu, pričom by sme sa odvolali na klasický rozdiel medzi sémantikou a pragmatikou (Zouhar 2011, 41).

Hart, samozrejme, vôbec nezamýšľal vykonať analýzu pojmu spravodlivosť z pohľadu sémantiky a pragmatiky. Jeho cieľom bolo prostredníctvom týchto príkladov poukázať na ťažkosti, ktoré sú spojené s pojmom spravodlivosť. Domnieval sa, že pojem spravodlivosť je oveľa komplikovanejší ako tieto príklady, pretože premenlivý štandard relevantnej podobnosti medzi rôznymi prípadmi, ktorý je v ňom zahrnutý, „sa nielenže mení podľa typu predmetu, na ktorý sa aplikuje, ale často môže byť spochybniteľný aj vo vzťahu k jednému typu predmetu“ (Hart 1961, 16).

Nie je mi celkom jasné, akým argumentačným alebo myšlienkovým postupom Rawls odvodil záver, že toto Hartovo rozlíšenie je rozdielom medzi pojmom spravodlivosť a koncepciami spravodlivosti, ale Hart sa napokon sám odvoláva na tento Rawlsov rozdiel medzi pojmom a koncepciami spravodlivosti v druhom vydaní *The Concept of Law, Second Edition* (1994) s odkazom na vyššie citovanú pasáž. Robí to v *Postskripte*, v ktorom prostredníctvom tohto rozdielu reaguje na takzvaný argument sémantického žihadla z Dworkinovej *Ríše práva*.¹²

Argument sémantického žihadla mieri na vzťah medzi pojmom a kritériami pre jeho aplikáciu. Zamieriava sa na predpoklad, že vzťah medzi pojmom a kritériami jeho

¹² Štandardná formulácia argumentu sémantického žihadla sa nachádza v práci Dworkina (1986, 43 – 46), ktorý neskôr ponúka i ďalšie formulácie (Dworkin 1986, 68, 70, 73, 87). Pre stručnosť som argument mierne upravil.

aplikácie je vzťahom nevyhnutnosti, čiže ide o sémantický vzťah. Tento predpoklad sa dá vyjadriť v dvoch verziách: (i) pojem determinuje svoju aplikáciu v každom prípade svojho použitia; (ii) pojem je definovaný prostredníctvom kritérií pre svoju aplikáciu.

Dworkin namieta, že ak sa pojem definuje takýmto spôsobom, čiže pomocou kritérií pre svoju aplikáciu, nemôže sa v rámci súdneho sporu vyskytnúť skutočná, respektíve teoretická nezhoda. Ak totiž vychádzame z uvedeného predpokladu, tak v súdnom spore čelíme nasledujúcej dileme: buď nevieme, aký pojem je vyjadrený v právnom predpise, respektíve pomocou precedensu, alebo ide o mnohoznačnosť (polysémiu, homonymiu). V žiadnom z týchto prípadov nejde o skutočný spor: buď ide o neznalosť, alebo o sémantické nedorozumenie. Jediná nezhoda, ktorá je možná z pohľadu teórie jazyka používanej pozitivistami, tkvie v rozhodovaní marginálnych prípadov aplikácie pojmu na hraničné prípady, teda vo vágnosti. Lenže uvedená dilema je falošná. Nevysvetľuje skutočnú povahu súdneho sporu, uzatvára Dworkin.

Hart vo svojej reakcii na argument sémantického žihadla uviedol, že Dworkin si v ňom „zamieňa význam pojmu (*meaning of concept*) s kritériami pre jeho aplikáciu (*criteria for its application*)“ (1994, 246). Hart ďalej pri svojej obrane zdôrazňuje, že takúto zámenu neurobil, pričom zároveň upozornil na skutočnosť, že na strane 160 svojej knihy pri vysvetľovaní pojmu spravodlivosť tvrdil, že:

[...] kritériá pre aplikáciu pojmu s konštantným významom sa môžu meniť a môžu byť sporné. Aby som to objasnil, načrtnol som v podstate rovnaký rozdiel medzi pojmom a odlišnými koncepciami pojmu, ktorý tak výrazne figuruje v Dworkinovej neskoršej práci (Hart 1994, 246).

Dworkinov argument cielil na skutočnosti, že teória jazyka, ktorú používajú právní pozitivistí ako Hart a ďalší, nedokáže vysvetliť teoretickú nezhodu, ktorá je kľúčová pre vysvetlenie skutočnej povahy súdnych rozhodnutí. Dworkin tvrdil, že jeho teória interpretácie, čiže interpretativizmus, to na rozdiel od nej dokáže. Hart mu kontroval a uviedol, že urobil rovnaké rozlíšenie medzi pojmom a jeho rôznymi koncepciami, takže rovnako dokáže vysvetliť aj teoretický spor. Lenže má Hart pravdu vo svojej odpovedi na argument sémantického žihadla? Je jeho rozdiel medzi pojmom a odlišnými koncepciami pojmu ten istý ako ten, ktorý figuruje v Dworkinovej teórii interpretácie? Dá sa z pohľadu Hartovho vymedzenia rozdielu medzi pojmom a odlišnými koncepciami pojmu vysvetliť teoretický spor? Domnievam sa, že neplatí jedno ani druhé.

2.3 Ronald Dworkin: *Ríša práva*

Dworkin pri vysvetľovaní teoretickej nezhody použil rozdiel medzi pojmom a odlišnými koncepciami pojmu, ktorých vymedzenie sa však podľa môjho názoru odlišuje od toho Hartovho. Opíšem spôsob, akým Dworkin argumentuje.

Za účelom vysvetlenia teoretickej nezhody vypracoval určitý idealizovaný model zhody a nezhody, v ktorom príslušníci nejakého spoločenstva so spoločnou praxou a tradíciou vyslovujú tvrdenia o najlepšej interpretácii tejto praxe a tradície a diskutujú o nich. V rámci tohto spoločenstva vzniká nezhoda v tom, čo si nejaká tradícia alebo prax skutočne za konkrétnych okolností vyžaduje. Takéto tvrdenia sú často kontroverzné a nezhoda je skutočná. Dworkin má pod „skutočnou nezhodou“ na mysli fakt, že ľudia pri vytváraní alebo formulovaní týchto tvrdení často používajú odlišné kritériá, ktoré sa týkajú rovnakých predmetov alebo udalostí. Fungovanie tohto modelu ilustruje na inštitúcii zdvorilosti, ktorú zasadzuje do imaginárneho spoločenstva a opisuje postoje, ktoré sa v ňom môžu vyskytovať v súvislosti so zdvorilosťou (Dworkin 1986, 46 – 47). Podľa Dworkina tieto diskusie majú určitú stromovú štruktúru, pričom jej základom je rozdiel medzi pojmom a koncepciami:

Ľudia sa vcelku zhodujú v najvšeobecnejších a najabstraktnejších propozíciách o zdvorilosti, ktoré tvoria kmeň stromu, no nezhodnú sa v konkrétnejších jemnostiach alebo podinterpretáciách týchto abstraktných propozícií, teda vo vetvách stromu. Napríklad v určitej fáze vývoja praxe každý súhlasí s tým, že zdvorilosť opísaná abstraktnejšie je záležitosťou úcty. Existujú však rôzne rozpory v otázke správnej interpretácie idey úcty. Jedna strana si myslí, že úcta, správne chápaná, by sa mala preukazovať ľudom s určitým postavením alebo ľudom patriacim k určitej skupine viac-menej automaticky, zatiaľ čo druhá si myslí, že úctu si každý jednotlivý človek musí zaslúžiť. Prvá strana sa delí na ďalšie podľa názoru na to, ktorá spoločenská vrstva alebo skupina má právo na úctu; druhá sa delí podľa názoru na to, aké činy si zaslúžia úctu. A prebiehajú ďalšie a ďalšie delenia podľa názorov (Dworkin 1986, 70).

Kmeň stromu, ktorý nekontroverzne spája zdvorilosť s úctou, slúži vo verejnom argumente ako „akási stabilná platforma, na ktorej sa stavajú ďalšie myšlienky a argumenty.“ Kľúčový v tejto stromovej štruktúre je vzťah medzi zdvorilosťou a úctou. Dworkin tvrdí, že „by bolo prirodzené pokladať tento vzťah medzi pojmom zdvorilosť a pojmom úcta za niečo konceptuálne, napríklad by sa mohlo povedať, že „úcta je súčasťou ‚samotného významu‘ zdvorilosti“ (1986, 71). Lenže podľa Dworkina sa tým nemyslí to, že:

[...] každý, kto to popiera, sa dopúšťa kontradikcie alebo nevie, ako používať slovo „zdvorilosť“, ale len to, že to, čo hovorí, ho vyčleňuje mimo spoločenstva užitočného, či aspoň bežného diskurzu o tejto inštitúcii (Dworkin 1986, 71).

O povahe tohto vzťahu sa dá povedať len to, že dokážeme ukázať túto stromovú štruktúru a izolovať „pojmový“ vzťah medzi zdvorilosťou a úctou. Tento vzťah môžeme

[...] zachytiť v propozícii, že pre toto spoločenstvo úcta poskytuje *pojmem* zdvorilosti a konkurenčne stanoviská týkajúce sa toho, čo si úcta skutočne vyžaduje, sú *konceptie* tohto pojmu. Kontrast medzi pojmom a koncepciou je potom kontrastom medzi úrovňami abstrakcie, na ktorých možno skúmať interpretáciu danej praxe. Na prvej úrovni sa zhoda hromadí okolo jednotlivých ideí, ktoré sa nekontroverzne používajú vo všetkých interpretáciách: na druhej sa identifikuje a začína skúmať kontroverzia latentne prítomná v tejto abstrakcii. Odhalenie tejto štruktúry môže pomôcť zosstriť argument a v každom prípade zlepšiť chápanie vlastného intelektuálneho prostredia spoločenstvom (Dworkin 1986, 71).

Ak sa nám podarí do praxe spoločenstva „zaviesť určitú štruktúru, a to takú, že jednotlivé samostatné teórie možno identifikovať a chápať ako podinterpretácie abstraktnejšej idey“ (Dworkin 1986, 71), musí byť naša analýza nekontroverzná v tom zmysle, že na najvyššej úrovni identifikuje zhodu v danom spoločenstve na najabstraktnejšej úrovni, teda na úrovni pojmu, napríklad že úcta poskytuje pojem zdvorilosti. Ale aj keď je nekontroverzná, naše tvrdenie, že úcta poskytuje pojem zdvorilosti, je interpretačné, nie sémantické. Nie je to tvrdenie o základných jazykových pravidlách, ktorými sa musí každý riadiť, aby nám rozumel (Dworkin 1986, 71). Toto tvrdenie nie je ani nadčasovo platné, čiže v priebehu času sa môže meniť jeho pravdivostná hodnota. Môžeme ho vždy spochybniť. A „ten, kto ho spochybnil, môže vyzebrať výstredne, ale budú mu dokonale rozumieť. Jeho námietka bude znamenať prehĺbenie nezhody, a nie jej povrchnosť ako v prípade, keď niekto tvrdí, že *Biela veľryba* nie je kniha“ (Dworkin 1986, 71 – 72).

Podobne ako pri pojme zdvorilosť, aj pri pojme spravodlivosť môžeme zachytiť platformu, z ktorej môžu do veľkej miery vychádzať argumenty týkajúce sa spravodlivosti. Na tomto základe potom môžeme sformovať nejakú abstraktnú propozíciu, ktorá sa používa na definovanie „pojmu“ spravodlivosti pre dané spoločenstvo. Polemiky o spravodlivosti „budeme môcť chápať ako polemiky o najlepšej koncepcii

tohto pojmu“ (1986, 74). Podľa Dworkina je však zložité definovať pojem spravodlivosti.

[...] naši vlastní filozofi spravodlivosti sa o to zriedka pokúšajú, pretože je ťažké nájsť formuláciu tohto pojmu, ktorá by bola zároveň dostatočne abstraktná, aby bola medzi nimi nekontroverzná, a dostatočne konkrétna, aby bola užitočná (Dworkin 1986, 74).

Tento problém ilustruje na nasledujúcej pokusnej formulácii abstraktného pojmu spravodlivosti:

[...] spravodlivosť sa odlišuje od iných politických a morálnych cností, pretože je vecou oprávnenia, vecou toho, čo majú tí, ktorí budú postihnutí činmi jednotlivcov alebo inštitúcií, právo očakávať z ich rúk (Dworkin 1986, 74).

Takéto vymedzenie pojmu spravodlivosť odmieta z nasledujúcich dôvodov: (i) je to neužitočné vymedzenie, pretože sám pojem oprávnenia je príliš blízky spravodlivosti na to, aby bol objasňujúci; (ii) pojem oprávnenia je príliš kontroverzný, pretože ho niektoré popredné teórie spravodlivosti odmietajú. Lenže skutočnosť, že nemáme všeobecne akceptované a dostatočne objasňujúce vymedzenie pojmu spravodlivosť na najabstraktnejšej úrovni, neznamená, že Dworkin je skeptický, pokiaľ ide o zmysel diskusií o spravodlivosti. Nazdáva sa, že politickí filozofi, ktorí sa zaoberajú spravodlivosťou, „môžu byť užitoční pri identifikácii“ toho, čo označuje ako paradigmy, „ktoré zohrávajú úlohu v polemikách o spravodlivosti“ (1986, 75). Za paradigmy v tomto prípade pokladá napríklad skutočnosť, že trestať nevinných je nespravodlivé, takisto nespravodlivosť otroctva a pod. A teda väčšina z nás by mala podľa Dworkina bez uvažovania odmietnuť každú koncepciu, ktorá by požadovala alebo dovoľovala trestať nevinných alebo zdôvodňovala otroctvo. Osvedčeným argumentom proti utilitarizmu môže byť napríklad skutočnosť, že nevie poskytnúť rozumný výklad alebo zdôvodnenie hlavných paradigiem.

Čo však chápe Dworkin pod pojmom paradigmy? Bližšie tento pojem vymedzuje v súvislosti s pojmom zdvorilosť. Tvrdí, že „v každej historickej fáze vývoja inštitúcie budú určité konkrétne požiadavky zdvorilosti pripadať takmer každému ako paradigmy, t. j. ako požiadavky zdvorilosti, ak niečo také vôbec je“ (Dworkin 1986, 72). Ide napríklad o pravidlo, že muži musia vstať, keď do miestnosti vstúpi žena. Úloha, ktorú tieto paradigmy zohrávajú pri zdôvodňovaní a argumentácii, bude ešte rozhodujúcejšia ako akákoľvek abstraktná zhoda na danom pojme. Dôvod tkvie v tom, že paradigmy sa chápu ako konkrétne príklady, ktorým musí zodpovedať každá prijateľná interpretácia. Argument proti nejakej interpretácii sa teda bude týkať spravidla

toho, že daná interpretácia nezahŕňa alebo nevysvetľuje paradigmatický prípad. Lenže hoci paradigmy ukotvujú interpretácie, nijaká paradigma nie je chránená pred spochybnením novou interpretáciou, ktorá lepšie objasňuje iné paradigmy, a túto izoluje ako omyl. Dworkin tvrdí, že napríklad v rozoberanom imaginárnom spoločenstve by mohla paradigma pohlavia dlho pretrvávať naprieč všetkými zmenami v čase. A to len preto, že sa javí ako pevne zakorenená v praxi. Deje sa tak však len dovtedy, kým by sa postupne nestane nerozpoznaným anachronizmom.

Potom by sa jedného dňa ženy ohradili voči mužom, ktorí kvôli nim vstávajú; mohli by to nazvať najväčšou možnou nezdvorilosťou. Včerajšia paradigma by sa stala dnešným šovinizmom (Dworkin 1986, 72 – 73).

Rovnako ako pri zdvorilosti, aj v prípade spravodlivosti pôjde o rozvíjanie a obhajovanie zjavne si navzájom konkurujúcich teórií, ktoré majú výrazný presah do politiky. Filozof libertarián sa stavia proti daniam z príjmu a filozof egalitarián sa domáha väčšieho prerozdeľovania, pretože ich teórie a v nich obsiahnuté pojmy spravodlivosti sa líšia. Na týchto pojmoch nie je nič neutrálne. „Sú interpretačné, ale sú angažované a ich hodnota pre nás pramení z tejto angažovanosti“ (Dworkin 1986, 75 – 76).

Keby som mal stručne charakterizovať Dworkinovu argumentáciu, zdôraznil by som tieto aspekty. Podľa môjho názoru je zrejmé, že termín „teoretická nezhoda“ je v istom ohľade mierne mätúci. Ide skôr o nezgodu v interpretačných postojoch, respektíve v normatívnych postojoch, z ktorých vychádzajú interpreti pri interpretácii praxe. Každú interpretáciu praxe možno pokladať za rozvinutie interpretačného postoja. Zdá sa, že každá interpretácia obsahuje pojem a odlišné koncepcie pojmu ako súčasti interpretácie objektov sociálnej praxe. Niekedy to však podľa Dworkina vyzerá tak, že každá odlišná koncepcia je súčasne aj odlišnou interpretáciou danej praxe. Dôležitým hľadiskom je aj skutočnosť, že rozdiel medzi pojmom a jeho odlišnými koncepciami tkvie v ich odlišnom stupni abstrakcie. Zároveň sú rôzne koncepcie nededuktívnym spôsobom odvodené zo spoločného pojmu, ako je to ilustrované na stromovej štruktúre ich vzájomných vzťahov. Tieto vzťahy nie sú sémantickými vzťahmi, ale skôr sa podobajú na pragmatické odvodenia. Koncepcie majú povahu kvázi teoretických hypotéz, ktorých pravdivosť či nepravdivosť sa overuje na takzvaných paradigmách. V zhode s tým len jedna koncepcia o paradigmách môže byť pravdivá, konkrétne tá, ktorá poskytuje ich najlepšie vysvetlenie z hľadiska hodnôt danej praxe a „ústavného“ žánru. Zhoda na paradigmách je dôležitejšia ako zhoda na pojmoch, pretože paradigmy sú kritériami ich pravdivosti alebo nepravdivosti. Keď sa menia paradigmy, môže sa zmeniť pravdivosť či nepravdivosť koncepcií. Z tohto pohľadu navrhujem, aby sa koncepcia u Dworkina chápala ako interpretácia paradigiem. Odlišné koncepcie sú odlišnými interpretáciami

paradigiem. Teoretická nezhoda je nezhoda medzi takto chápanými koncepciami. Pojmy môžu byť rôzne interpretované, a teda môžu mať rôzne koncepcie.

Záver

Je zrejmé, že rozdiel medzi pojmom a koncepciami spravodlivosti vymedzujú autori, ktorých som analyzoval, rôzne. Rawls má dve odlišné vymedzenia: (i) Vzťah medzi pojmom spravodlivosti a koncepciami spravodlivosti je vzťahom medzi všeobecným, abstraktným pojmom spravodlivosť a jeho rôznymi konkretizáciami, ktoré sú z neho odvodené na základe rôznych interpretácií jeho podpojmov. (ii) Vzťah medzi pojmom spravodlivosť a koncepciami spravodlivosti je vzťahom pojmu a kritérií jeho aplikácie.

Hart porovnáva pojem spravodlivosť s príkladmi, ktoré dokladajú takzvanú sémantickú flexibilitu jazyka, teda istú jazykovú nedourčenosť, a zároveň sa vo svojej reakcii na argumen sémantického žihadla odvoláva na Dworkinovo vymedzenie rozdielu medzi pojmom a odlišnými koncepciami pojmu. Lenže, ako som ukázal, Hart mohol mať len sotva na mysli toto Dworkinovo vymedzenie. Dworkin chápe koncepciu ako interpretáciu paradigiem. Pojmy obsahujú rôzne interpretácie paradigiem, a teda majú rôzne koncepcie. Povedať, že pojem má odlišné koncepcie, je to isté ako povedať, že pojem obsahuje odlišné interpretácie paradigiem. Keď zoberieme do úvahy Dworkinovo vymedzenie interpretácie a interpretačných pojmov, ukáže sa, že Dworkinove koncepcie sú nekonzistentné s filozofiou jazyka, z ktorej vychádzal Hart. Zároveň bude z rovnakého dôvodu jasné, že Hart nedokáže vysvetliť ani teoretickú nezhodu. Nie je to však nedostatok. Naopak. Hart si požičal z filozofie jazyka isté nástroje, aby sa pokúsil objasniť otázky z filozofie práva. Bolo by však hlúpe predpokladať, že jeden nástroj – akokoľvek užitočný – dokáže vyriešiť všetky problémy. Hovorí sa, že keď máte iba kladivo, všetko začína vyzeráť ako klinec. Sudca síce môže zdôvodniť rozhodnutie aj v prípadoch, ktoré vykazujú znaky teoretickej nezhody, ale nemusí takéto morálno-politické usudzovanie nevyhnutne nazývať interpretáciou. Preto si myslím, že rozlišovať medzi pojmom a rôznymi koncepciami pojmu v ústavnej a zákonnej interpretácii nie je vhodné, ba dokonca je máťúce. Skôr by som odporúčal ísť cestou, ktorú Hart naznačil, ale nevydal sa ňou. Cestou smerom od jazykovej nedourčenosti k polysémii. A práve na túto cestu sa vydám v druhej časti tejto state.

(Pokračovanie v nasledujúcom čísle časopisu *Filozofia*)

Literatúra

BACH, K (2005): Context ex Machina. In: Szabó, Z. G. (ed.): *Semantics versus Pragmatics*. Oxford: Clarendon Press, 15 – 44.

- BACH, K. (1987): *Thought and Reference*. Oxford: Clarendon Press.
- BACH, K., HARNISH, R. M. (1979): *Linguistic Communication and Speech Acts*. Cambridge – Massachusetts – London: MIT Press.
- BIX, B. (2012): Legal Interpretation and the Philosophy of Language. In: Tiersma, M. S. – Solan, M. L. (eds.): *The Oxford Handbook of Language and Law*. Oxford: Oxford University Press, 145 – 158.
- COLOTKA, P., KÁČER, M., BERDISOVÁ, L. (2016): *Právna filozofia dvadsiateho storočia*. Praha: Leges.
- DWORKIN, R. M. (1996): *Freedom's Law. The Moral Reading of the American Constitution*. Cambridge – Massachusetts – London: Harvard University Press.
- DWORKIN, R. M. (1986): *Law's Empire*. Cambridge – Massachusetts – London: The Belknap Press of Harvard University Press.
- ENDICOTT, T. (2014): Interpretation and Indeterminacy: Comments and Andrei Marmor's Philosophy of Law. *Jerusalem Review of Legal Studies*, 10 (1), 46 – 56. DOI: <https://doi.org/10.1093/jrls/jlu005>
- GREEN, S. M. (2021): *The Philosophy of Language*. New York – Oxford: Oxford University Press.
- GREENBERG, M. (2011): Legislation as Communication? Legal Interpretation and Study of Linguistic Communication. In: Marmor, A. – Soames, S. (eds.): *Philosophical Foundations of Language in the Law*. Oxford: Oxford University Press, 217 – 256.
- GAHÉR, F. (2015a). Interpretácia v práve I. *Filozofia*, 70 (8), 647 – 658.
- GAHÉR, F. (2015b). Interpretácia v práve II. *Filozofia*, 70 (10), 789 – 799.
- GAHÉR, F. (2018): Otvorená textúra pojmu – pôvodný zmysle a kritika. *Filozofia*, 73 (8), 620 – 635.
- GAHÉR, F., ŠTEVČEK, M., BRAXATORIS, M. (2019): Nástroje a pravidlá produkcie a interpretácie koncízneho textu (s osobitným zreteľom na normatívu). *Jazykovedný časopis*, 70 (1), 73 – 94. DOI: <https://doi.org/10.2478/jazcas-2019-004>
- GAHÉR, F., MRVA, M., ŠTEVČEK, M., TURČAN, M. (2020): Otvorená textúra pojmov a pravidiel – voda na mlyn pre subjektívizmus v aplikovanej sémantike? *Filozofia*, 75 (4), 309 – 323. DOI: <https://doi.org/10.31577/filozofia.2020.75.4.4>
- HART, H.L.A. (1961): *The Concept of Law*. Oxford: Clarendon Press.
- HART, H.L.A. (1994): *The Concept of Law, Second Edition*. Oxford: Oxford University Press.
- JAROŠOVÁ, A., BUZÁSSYOVÁ, K. (eds.) (2011): *Slovník súčasného slovenského jazyka*. H – L [2. zv.]. Bratislava: Veda.
- KÁČER, M. (2015): *Na okraj krajnej núdze. O prepisovaní zákonov počas ich aplikácie*. Praha: Leges.
- KRÁLIK, Ľ. (2015): *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: Veda.
- MARMOR, A. (1992): *Interpretation and Legal Theory*. Oxford: Clarendon Press.
- MARMOR, A. (2005): *Interpretation and Legal Theory. Second Edition*. Oxford – Portland: Hart Publishing.
- MARMOR, A. (2011): *Philosophy of Law*. Princeton – Oxford: Princeton University Press.
- MARMOR, A. (2014): *The Language of Law*. Oxford: Oxford University Press.
- NEŠTINA, M. (2013): Podoby sémantiky a pragmatiky vo filozofii práva. *Organon F*, 20 (1), 105 – 121.
- NEŠTINA, M. (2012): Sémantické a pragmatické otázky jazyka právnych predpisov. *Filozofia*, 67 (2), 718 – 730.
- POGGI, F. (2020): Against the conversational model of legal interpretation: On the difference between legislative intent and speaker's intention. *Revus: Journal for Constitutional Theory & Philosophy of Law*, 40, 9 – 26. DOI: <https://doi.org/10.4000/revus.5694>
- RACANATI, F. (2010): *Truth-Conditional Pragmatics*. Oxford: Clarendon Press.
- RACLAVSKÝ, J. (2012): Kontextualizmus vs. minimalizmus a metodologické princípy. *Organon F*, 19 (1), 227 – 238.
- RAWLS, J. (1971): *A Theory of Justice, Original Edition*. Harvard: The Belknap Press of Harvard University Press.
- RAWLS, J. (1993): *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press.
- SCALIA, A. (1997): *A Matter of Interpretation: Federal Courts and the Law, New Edition*. A. Gutman (ed.). Princeton: Princeton University Press.

- SOBEK, T. (2008): *Argumenty teorie práva*. Praha – Plzeň: Ústav státu a práva AV ČR; Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- SOBEK, T. (2011): *Právní myšlení. Kritika moralizmu*. Praha: Ústav státu a práva.
- SOBEK, T., HAPLA, M. a kol.(2020): *Filosofie práva. Iurium Hanbook Series*. Brno: Nugis Finem Publishing.
- TICHÝ, P. (1988): *The Foundations of Frege's Logic*. Berlin – New York: W. de Gruyter.
- WALDRON, J. (1999): *Law and Disagreement*. Oxford: Oxford University Press.
- WALTON, D., MACAGNO, F., SARTOR, G. (2021): *Statutory Interpretation. Pragmatics and Argumentation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ZOUHAR, M. (2011): *Význam v kontexte*. Bratislava: Aleph.

Tento príspevok vznikol ako výstup v rámci riešenia grantového projektu VEGA 1/0261/19 – *Náboženská argumentácia v liberálnej demokracii z pohľadu koncepcie verejného rozumu Johna Rawlsa*.

Marek Neština
Univerzita Komenského v Bratislave
Evanjelická bohoslovecká fakulta
Inštitút kontextuálnej teológie
Bartókova 8
811 02 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: nestina@fevth.uniba.sk
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-2854-5112>